

K HISTORII POJISTNÉ MATEMATIKY NA KARLOVĚ UNIVERZITĚ EMIL SCHOENBAUM (1882–1967)

Jan Kotůlek

Emil Schoenbaum byl bezesporu jednou z nejdůležitějších osobností české pojistné matematiky. Přestože mu patří důležité místo také mezi prvorepublikovými profesory Přírodovědecké fakulty UK, je o jeho životě a díle známo velmi málo. Jeho kariéru totiž poznamenala nejen nacistická okupace, ale zejména nedobrovolný exil po roce 1948.

1. Akademická kariéra.

Když si na jaře 1918 podal žádost o habilitaci, mohl se již vykázat studiem pojistné matematiky u profesora Alfreda Taubera na vídeňské universitě, obhájenou dizertací z teorie čísel u Karla Petra, studijními stážemi na univerzitě v Göttingen a v německém Říšském pojišťovacím ústavu pro zaměstnance, praxí pojistného technika v několika pensijních fondech, tajemníka matematického oddělení Všeobecného pensijního ústavu, ale také rozsáhlou publikační a popularizační činností. Jeho habilitace „pro užitou matematiku“ byla profesorským sborem jednomyslně doporučena k přijetí, potvrzena byla však až téměř o rok později, v únoru 1919, československým ministerstvem školství.

Stolici pojistné matematiky převzal Schoenbaum v březnu 1923, kdy byl jmenován řádným profesorem a převzal zodpovědnost za dvouleté kursy pojistné matematiky. Předsedou zkušební komise pro závěrečné státní zkoušky však zůstal po celou dobu První republiky Bohumil Bydžovský. Schoenbaum vedl seminář z pojistné matematiky, kde se mu podařilo vychovat řadu žáků. Nejlepší z nich našli uplatnění v systému sociálního pojištění (Všeobecný pensijní ústav, Ústřední sociální pojišťovna) a státní správě (Ministerstvo sociální péče), později také v mezinárodních institucích sociálního pojištění, zejména v Mezinárodním úřadu práce.

2. Podíl na budování sociálního pojištění v první ČSR.

Díky dlouhodobému působení na pozici jednoho ze tří ředitelů Všeobecného pensijního ústavu měl na starosti vypracování matematických podkladů a konstrukci příspěvkové části zákona č. 221/1924 o pojištění zaměstnanců (dělníků) pro případ nemoci, invalidity a stáří. Důvodová zpráva byla přeložena do několika jazyků a stala se vzorem pro podobnou legislativu v několika evropských zemích.

Během první republiky spolupracoval na všech zákonech a novelách týkajících se sociálního pojištění, např. reformě penzijního zákona pro zaměstnance ve vyšších službách (tzv. soukromé úředníky), reformě hornického pojištění nebo přípravě pojištění novinářů či „osob samostatně hospodařících“. I přes silné politické tlaky a hospodářskou krizi 30. let přežil československý sociální systém v relativně dobré kondici. Koncem 30. let se přesto začalo uvažovat o jeho hlubší reformě, Schoenbaum v pozici předsedy Sociálního ústavu Republiky Československé zorganizoval sérii přednášek, které vyšly v roce 1937 pod názvem *Současné problémy sociálního pojištění*.

3. Růst mezinárodního renomé.

Emil Schoenbaum v sobě snoubil kvality výborného matematika, nadšeného učitele a praktického aktvára. Díky svému charisma si snadno získával přátele mezi kolegy jak v akademickém prostředí, tak i mezi politiky, diplomaty, právníky a úředníky v oboru sociálního pojištění.

Z matematického hlediska je krom prací pro Skandinavisk Aktuarietidskrift, Rozpravy České akademie věd a umění nebo Časopis pro pěstování matematiky a fyziky asi nejzajímavější jeho účast na Mezinárodním kongresu matematiků v Boloni roku 1928. Roku 1930 pak založil v Praze mezinárodní časopis *Aktuárské vědy*, ve kterém měli jeho žáci příležitost publikovat své nejlepší práce napsané v cizím jazyce (většina prací byla publikována francouzsky nebo německy), srov. [7].

Z hlediska sociální politiky si udělal jméno prací na československé legislativě, své zkušenosti zúročil vypracováním osnovy zákona o sociálním pojištění v Řecku, kam byl doručen vysokým úředníkem Mezinárodního úřadu práce a českým rodákem Osvaldem Steinem.

4. Emigrace a práce pro MÚP.

Po Mnichovském diktátu, který kvůli změnám hranic a přesunům obyvatelstva způsobil změny i v sociálním pojištění, došlo k omezení státních výdajů. V atmosféře rostoucí antisemitské propagandy se Schoenbaum stal terčem jednoho z útoků pravicových novinářů. Palcové titulky extrémního Nedělního listu oznamovaly odhalení hříchů režimu ve Všeobecném pensijním ústavu a činily jej zodpovědným za údajné miliardové ztráty. Pod mediálním tlakem vydala vláda několik dekretů, v prosinci 1938 bylo do VPÚ jmenováno nové představenstvo a v lednu 1939 nový prezident František Ježek (1890–1969).

V březnu 1939 musel Schoenbaum odejít z činné služby na univerzitě. Suplováním jeho přednášek byl pověřen jeho žák, soukromý docent Dr. Ladislav Truksa. Po vzniku Protektorátu požádal Schoenbaum – v očekávání věcí příštích – o penzionování také ve Všeobecném pensijním ústavu. Zde zůstalo jeho místo neobsazeno, povinnosti převzal opět Dr. Ladislav Truksa, jeho zástupce a ředitel matematického oddělení VPÚ.

Díky konexím v Mezinárodním úřadu práce mohl vycestovat v říjnu 1939 do Ženevy, hlavního sídla MÚP. Odtud byl v prosinci 1939 vyslán do Ekvádoru, jako poradce Instituto Nacional de Previsión v Quitu. Pracoval zde na reformě celého sociálního systému, během tří let si sestavil tým schopných domácích spolupracovníků, ovšem opíral se také o dřívějšího emigranta z Německa Petera Thullena (1907–1996).

V roce 1941 pracoval na podobném úkolu v Mexiku. Na podzim 1942 byl jmenován do funkce poradce *Actuarial Adviser* Mezinárodního úřadu práce a absolvoval kratší pracovní stáže v Bolívii, Chile, Paraguayi a Kostarice. Od podzimu 1943 pracoval přímo v hlavním sídle Mezinárodního úřadu práce v Montrealu. Po tragické smrti Osvalda Steina, byl pověřen funkcí zpravodaje v komisi pro sociální pojištění na 26. mezinárodní konferenci práce ve Filadelfii v dubnu 1944.

Od srpna 1944 pracoval v Londýně pro čs. exilovou vládu na programu poválečné obnovy. Jeho *Návrh na reformu sociálního pojištění v Československé republice*, vyšel v lednu 1945 v Londýně, kde bohužel téměř celý náklad zůstal, a tak nemohl posloužit informování domácí odborné veřejnosti po válce. Překlad *Návrhu* do angličtiny, francouzštiny a španělštiny byl publikován v *International Labour Review*, a tak inspiroval reformy alespoň v zahraničí.

Po návratu do Montrealu Schoenbaum vedl seminář z matematiky sociálního pojištění pro odborníky nejen z USA a Kanady, ale i své žáky a kolegy z mnoha zemí Latinské Ameriky. Přitom se věnoval přípravě učebnice matematiky sociálního pojištění v angličtině, s pomocí asistenta, dalšího pražského rodáka Dr. Leo Wildmana (1912–1977), pozdějšího generálního sekretáře *International Social Security Association* (ISSA). Učebnice však podle všeho zůstala v rukopise.

5. Exil po roce 1948.

Schoenbaum se nakrátko vrátil do Prahy v prosinci 1945, aby převzal svou profesuru na univerzitě. Ministerstvo si ovšem vymínilo, že Schoenbaum nebude mít jiné závazky, čímž značně omezilo jeho oficiální vliv na přípravu a provedení poválečné reformy sociálního systému. Díky svému osobnímu vlivu se mu podařilo s pomocí svých bývalých žáků prosadit hlavní myšlenky rekonstrukčního plánu do Zákona o národním pojištění.

Po únorovém převratu si Schoenbaum urychleně domluvil stáž v *Instituto Mexicano del Seguro Social*, kde pracoval již během války. Z dálky pozoroval vědeckou politiku nového režimu a pokoušel se najít si místo na některé americké univerzitě. V Mexiku mu úplně nevyhovovalo podnebí a navíc se chtěl ve svých 68 letech vrátit „ke klidnější práci vysokoškolského učitele“. Kvůli komplikacím s udělením víza nemohl odjet na sjezd Ekonomické společnosti do Clevelandu v prosinci 1948, kvůli zdravotním komplikacím neodjel na přednáškové turné do Chicaga v dubnu 1949, takže v prosinci 1949 píše Václavu Hlavatému, že asi zůstane v Mexiku: „... zprávy z domova mne přesvědčily, že vývoj v celé východní Evropě jde směrem právě opačným, než jsme díky své výchově čekali“. Pod dojmem zatýkání známých a propouštění kolegů z univerzity se rozhodl prodloužit svou smlouvu s mexickým ústavem. Československé úřady zareagovaly v září 1950. Schoenbaum byl vyhozen z univerzity, a to pro opuštění služby a prokázání „nepřátelského postoje k lidově-demokratické RČs“.

V prosinci 1950 získal Schoenbaum mexické občanství a v Mexiku pracoval až do své smrti 16. listopadu 1967. Dodnes je zde, na rozdíl od své domoviny, známou osobností, viz [5] nebo [8].

Poděkování.

Tento článek vznikl s částečnou podporou grantu GAČR č. 15-11070S, Matematika, fyzika a politika: život a dílo Václava Hlavatého (1894-1969) v mezinárodním kontextu.

Literatura

- [1] Aktuárské vědy, The Czech Digital Mathematics Library (DML-CZ), URL: <http://dml.cz/handle/10338.dmlcz/144495>
- [2] F. B[ílý], Šedesátiny Ph. Dr Emila Schoenbauma. *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky* **71** (1946), s. D97–98.
- [3] B[ílý]–T[ruksa], Prof. Emil Schoenbaum. *Aktuárské vědy* **8** (1948–49), s. 49–52.
- [4] V. Rys, Stoupenci české sociální školy v mezinárodních organizacích – Emil Schoenbaum (1882–1967), in: Jan Kotouš et al., *Velké osobnosti české školy sociální politiky* (Praha: PF UK, 2014), s. 89–96.
- [5] A. Zelenka, In memoriam Professeur Emile Schoenbaum, *Revue Internationale d'actuariat et de statistique de la Sécurité sociale* **IV**, (1965), No. 11, s. 5–20.
- [6] J. Kotůlek, The General Institute of Pensions in Prague 1938–1945, in: *Social Policy in Occupied Europe*, (Palgrave Publ.), v tisku.
- [7] R. Paláček and J. Kotůlek, History of the Czechoslovak Journal of Actuarial Sciences, *Systems Supporting Production Engineering*, v tisku.
- [8] Alberto Aguilar Diaz Leal, Profesor Emil Schoenbaum, *Revista CIESS*, No. 7, (junio 2004), s. 9–32.

Poznámka.

V citované literatuře [2–5] se traduje mnoho nepřesností. Ty zde podrobněji nekomentujeme, ale uvádíme je na pravou míru. Naše práce jsou založeny na originálních archivních pramenech, jejichž přesné citace zde vzhledem k rozsahu článku nebylo možno uvést. Zvědavého čtenáře odkazujeme na podrobnější práci [6].